

УДК 342.924:355.(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.3.15>

ЗОВНІШНЯ МІГРАЦІЯ ЯК ЕКОНОМІЧНИЙ ТА ДЕМОГРАФІЧНИЙ РЕСУРС МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Гришук А.Б.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін,
Львівський державний університет внутрішніх справ
ORCID: 0000-0001-6289-6656*

Гришук А.Б. Зовнішня міграція як економічний та демографічний ресурс міграційної політики держави.

Актуальність теми статті обумовлена збільшенням значущості міграційної політики в системі державного управління, що пов'язано з необхідністю післявоєнного відновлення економічної інфраструктури. Міграційні процеси обумовлені комплексом політичних, економічних, демографічних, військових і природних факторів, що впливають на державу виходу мігрантів і на державу-реципієнта. У цьому зв'язку процес суверенізації міграційної політики потребує диверсифікації ризиків, підвищення ефективності протидії нелегальній міграції, зниження залежності окремих напрямів економічної діяльності від мігрантів через пошук альтернативних джерел поставок трудових ресурсів, у тому числі з держав з візовим порядком в'їзду. Об'єктом дослідження є державна міграційна політика. Предметом дослідження є державне управління міграційної політики України. Мета дослідження полягає у визначенні стратегічних пріоритетів ефективного державного управління зовнішньою міграцією. Методологічну основу дослідження становить система загальних, приватних і спеціальних наукових методик, логічних прийомів і засобів. Застосування діалектичного, порівняльно-правового та системно-структурного методів дозволяє розглянути предмет дослідження усестороннє. Міграційна політика виступає складовою частиною зовнішньої та внутрішньої політики країни, представляє систему соціально-економічних, ідеологічних і політико-правових заходів щодо регулювання міграції з метою стимулювання міграційних процесів, спрямованих на раціональний розподіл трудових ресурсів і оздоровлення демографічної ситуації; розвиток міжнародного співробітництва у сфері забезпечення правомірної міграції. Якісний стан законодавства у сфері міграції визначає ступінь і точність імплементації в правову систему і практичне застосування міжнародно-правових документів про права людини, а також безпосередньо щодо міграції. Приведення законодавства у сфері міграції до стандартів Європейського Союзу передбачає збалансованість законодавства, розробку та прийняття нормативно-правових актів, які реально відображають сучасний стан міграційних процесів і враховують видову різноманітність мігрантів.

Ключові слова: держава-донор, держава-реципієнт, соціально-економічний розвиток, трудові ресурси, новітні технології.

Hryshchuk A.B. External migration as an economic and demographic resource of the state's migration policy.

The relevance of the topic of the article is due to the increasing significance of migration policy in the system of public administration, which is associated with the need for post-war restoration of economic infrastructure. Migration processes are determined by a complex of political, economic, demographic, military and natural factors that affect the country of origin of migrants and the recipient country. In this regard, the process of sovereignization of migration policy requires diversification of risks, increasing the effectiveness of countering illegal migration, reducing the dependence of individual areas of economic activity on migrants through the search for alternative sources of labor supply, including from countries with a visa regime. The object of the study is state migration policy. The subject of the study is the state administration of migration policy of Ukraine. The purpose of the study is to determine

the strategic priorities of effective state management of external migration. The methodological basis of the study is a system of general, private and special scientific methods, logical techniques and means. The use of dialectical, comparative legal and systemic-structural methods allows us to consider the subject of the study comprehensively. Migration policy is an integral part of the country's foreign and domestic policy and represents a system of socio-economic, ideological and political-legal measures to regulate migration in order to stimulate migration processes aimed at the rational distribution of labor resources and improving the demographic situation; the development of international cooperation in the field of ensuring legal migration. The qualitative state of legislation in the field of migration determines the degree and accuracy of implementation in the legal system and the practical application of international legal documents on human rights, as well as directly related to migration. Bringing legislation in the field of migration to the standards of the European Union involves the balance of legislation, the development and adoption of regulatory legal acts that realistically reflect the current state of migration processes and take into account the species diversity of migrants.

Key words: donor state, recipient state, socio-economic development, labor resources, new technologies.

Постановка проблеми. Розвиток правового регулювання в галузі прав людини сприяло тому, що законодавство почало орієнтуватися на повагу до гідності та свободи людини, її право самостійно визначати долю. Формування універсальних та регіональних стандартів, яких повинні дотримуватися країни, не тільки призвело до переосмислення пріоритетів і змісту даного інституту, а й певною мірою сприяло нівелюванню відмінностей у правовому становищі громадян країни і іноземців. Міжнародна міграція розглядається представниками різних наукових шкіл у контексті впливу на правові і економіко-демографічні параметри держав, результату та прийому мігрантів, пов'язаного із змінами не лише загальної чисельності населення, а й населення у працездатному віці, впливу міграції на ринок праці. Міграція населення сприймається як механізм мобілізації дешевої робочої сили в розвинені країни, де найбільш активні, кваліфіковані і освічені громадяни, мігруючи з бідних держав у багаті, обмежують розвиток держав свого громадянства.

Мета статті – дослідження зовнішньої міграції як економічного та демографічного ресурсу міграційної політики держави.

Стан опрацювання проблематики. Теоретичну основу статті становлять праці вчених: Б.В. Авер'янова, А.А. Аносенкова, О.О. Бандурки, Н.П. Бортник, І.П. Голосніченка, В.В. Ковальської, М.В. Коваліва, В.К. Колпакова, О.В. Кузьменко, О.А. Малиновської, В.І. Олефіра, О.І. Остапенка, Д.В. Приймаченка, К.В. Шкарупи, В.О. Шамрая та інших. Відновлення України після війни та напрям європейської інтеграції передбачає дослідження міграційного законодавства з метою використання зовнішньої міграції як економічного та демографічного ресурсу прискорення відновлення економіки.

Виклад основного матеріалу. Підвищення мобільності трудових ресурсів, які переміщуються у вигідніші економічні умови, є результатом глобалізації, «ринкового проникнення», що є однією з основних характеристик капіталізму, використання державами «центру» людського капіталу держав «периферії». Термін «людський капітал» дозволив розглядати міграцію як співвідношення інвестицій, спрямованих на підвищення продуктивності людських ресурсів щодо понесених витрат матеріального, і не матеріального характеру. Аспект, пов'язаний з нематеріальним характером витрат держави, викликаних масовою зовнішньою трудовою міграцією пов'язаний з реалізацією практик соціокультурної інтеграції мігрантів у суспільство, яке приймає, їх взаємовідносин з місцевим населенням.

Транскордонна трудова міграція впливає на державу-реципієнта, де призводить до певного зростання валового внутрішнього продукту і загального добробуту через зниження певних виробничих витрат, а й у державі-донорі економіка підживлюється грошовими переказами мігрантів.

Для держав-донорів грошові перекази мігрантів є досить значною складовою національної економіки, де грошові перекази трудових мігрантів становлять від 20 % валового внутрішнього продукту [1]. Взаємодія держав-донорів і держав-реципієнтів формується таким чином, що демонструє істотний вплив на економічний розвиток держав, залучених до процесів транскордонної міграції.

Незважаючи на існуючу значущість економічної складової, міграційне переміщення навіть трудового мігранта зумовлене й іншими аспектами, пов'язаними з покращенням якості життя

сім'ї мігранта. Для реалізації цього завдання мігрант здійснює не тільки грошові перекази на батьківщину, але й розглядає державу-реципієнт як потенційно нове місце проживання сім'ї, можливість отримати доступ до благ і гарантій, які є у розвинених державах.

Беручи до уваги частку економічних мігрантів у міграційних процесах, враховуючи вплив економічних факторів на здійснення міграційних переміщень, кількісні показники саме трудових мігрантів у різних державах і залежність окремих галузей економіки, що розвиваються, ринку праці від міграційного припливу, доцільно погодитися з актуальністю даного підходу та суттєвим впливом економіки на формування та реалізацію державної міграційної політики. В Україні зазначений аспект відображено у Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року [2].

Необхідність наявності зовнішнього джерела для заповнення національного ринку праці обумовлена демографічними процесами, пов'язаними зі скороченням частки населення у працездатному віці, зниженням народжуваності, що спричиняє проблеми з поповненням населення [3].

Якщо розглядати зовнішню міграцію виключно в кількісних показниках, то залучення зовнішніх трудових ресурсів дозволяє компенсувати потреби національного ринку праці. Таке залучення, не обмежене критеріями затребуваності зовнішніх мігрантів, одночасно здатне внести ринку праці певний дисбаланс, що з структурою зайнятості місцевого населення та кваліфікації, професійної орієнтованості зовнішніх трудових мігрантів.

Тенденції заміщення зовнішніми трудовими мігрантами місцевих працівників, негативного впливу на заробітну плату працівників-резидентів у професіях і галузях, де пряма конкуренція між трудящими-мігрантами і існуючими працівниками за робочі місця є інтенсивною.

Залежність від трудової імміграції, що формується, може перешкоджати реформуванню інститутів ринку праці, необхідних для створення адекватної пропозиції професійних навичок у довгостроковій перспективі. Проблема зниження заробітної плати місцевих працівників відображена у спектрі досліджень, присвячених аналізу впливу міграційних потоків на національний ринок праці [4, с. 302].

Ця тенденція знаходить певне підтвердження у дослідженнях Міжнародної організації праці, що наголошує на низці негативних умов, з якими погоджуються зовнішні працівники (мігранти) та які можуть бути неприйнятними для місцевих жителів.

За масової зовнішньої трудової міграції реалізуються інтереси роботодавця, який отримує дешевшу робочу силу, безпосередньо трудових мігрантів, які отримують можливість реалізації економічних інтересів і підтримки близьких, які залишилися на батьківщині, проте не враховуються інтереси місцевих жителів і ризики, пов'язані зі зміною етнокультурного балансу в державі.

Аналізуючи економічний аспект зовнішньої міграції, слід звернути увагу на розвиток технологій. Технологічні інновації досить активно торкаються ринку праці щодо впровадження штучного інтелекту, роботизації, що призводить до заміщення «живої праці». Це пояснюється автоматизацією та цифровізацією, активним впровадженням робототехніки та систем штучного інтелекту [5].

Загальносвітові тенденції досить наочно демонструють можливості використання названих технологій як альтернативу масовій зовнішній трудовій міграції за рахунок саме технологічного збільшення продуктивності праці, впровадження передових технологій у систему господарювання [6; 7]. Роботодавцю вигідно наймати іноземних працівників, причому легальних і нелегальних.

У разі найму легальних трудових мігрантів роботодавець заощаджує на фонді оплати праці з урахуванням нижчих зарплатних очікувань іноземних працівників, а у разі найму нелегалів заощаджує на дотриманні правил, не надаючи мігрантам обіцяні законом гарантії та підштовхуючи їх до ще більшого порушення правил.

Недостатньо регульована масова зовнішня некваліфікована трудова міграція несе потенційні ризики: вплив на рівень зарплат для місцевих працівників низької кваліфікації; низька продуктивність праці; відсутність мотивації до використання інновацій господарюючими суб'єктами, які не зацікавлені в інвестиціях у модернізацію виробництва та підвищення технологічності [7, с. 540].

Сукупність наведених факторів поряд із відсутністю реальних, а не формально-юридичних механізмів диференціації зовнішньої трудової міграції, критеріїв затребуваності, призводить до ситуації, коли оптимізація виробничих витрат стає одним із ключових факторів масової зовнішньої трудової міграції.

Низка механізмів оптимізації, що раніше успішно застосовувалися, в даний час себе практично вичерпала. Роботизація в перспективі суттєво знижує витрати на виробництво товару, змінює надання різних публічних послуг, а підвищення продуктивності праці, пов'язаного з впровадженням інноваційних технологій, вимагатиме переосмислення якості та кваліфікації працівників, які залучаються, що не може бути реалізовано при масовій некваліфікованій трудовій міграції [8, с. 388].

Залежно від рівня суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку, держави формують моделі політики народонаселення не лише за рахунок національних показників народжуваності та смертності, а й за рахунок «міграційного сальдо», що дозволяє розглядати зовнішню міграцію як елемент впливу на демографічну політику держави.

У разі формування міграційного потоку з демографічно активної держави-донора в індустріально розвинену, але демографічно пасивну державу-реципієнт в незалежності від типології здійснюваної міграції населення можемо спостерігати процеси етнічних і конфесійних змін у структурі населення держави-реципієнта, що є одним з факторів розвитку потенціалу міжконфесійної та міжетнічної напруженості. Певною мірою цю тезу підтверджують результати соціологічних досліджень, проведених у країнах Європейського Союзу.

Наведені результати вітчизняних і зарубіжних досліджень демонструють, що масова зовнішня міграція виступає як каталізатор дезінтеграційних тенденцій та підвищення конфліктності в суспільстві, що обумовлено етнічною та релігійною різноманітністю.

Зростання чисельності іммігрантських спільнот у державі-реципієнті враховуючи включення до світових міграційних маршрутів, належності до категорії держав, що є центрами міграційного тяжіння, дозволяє виділити особливості подібної демографічної тенденції.

По-перше, дана динаміка характерна для вихідців з мусульманських держав завдяки стабільному міграційному приросту та розширеному режиму відтворення, який характерний для іммігрантів-мусульман, особливо в першому та другому поколіннях, що призводить до формування стійких угруповань мігрантів, які є одним з головних факторів спонукання до подальшої міграції.

У даному випадку можна говорити про формування національно-етнічних анклавів як форми матеріалізації «паралельних просторів» щодо виділення особливостей соціального, територіального, правового, культурного та релігійного характеру.

Зміна етнічної та релігійної структури населення держави через міграційні процеси актуалізує проблематику приналежності до різних інституційних матриць соціокультурного розвитку мігрантів і місцевого населення, що окреслює проблемне поле процесів масової зовнішньої міграції у демографічно неактивні держави. Місцеві жителі, які не мають високого рівня соціального статусу, кваліфікації, доходів, виявляються не тільки в економічній, а й територіальній конкуренції з іноземцями, які прибувають до країни.

Утворення місць компактного проживання іммігрантських спільнот пов'язане з проблемою «непрестижних» районів із застарілим житловим фондом, з відпливом з подібних місць місцевого населення, що призводить до появи повноцінних громад, де мігранти можуть ізолюватися від взаємодії не тільки з владою, а й з приймаючим суспільством не долучатися до нової культури, а зберегти мову, традиції та систему цінностей.

По-друге, спочатку орієнтуючись на тимчасову трудову діяльність, іммігранти в процесі інтегрування в спільноту співвітчизників або земляків, що існує в державі-реципієнті, переглядають початкові міграційні цілі, в ході чого тимчасова міграція трансформується в постійну міграцію з подальшою зміною правового статусу мігранта, пов'язаного з отриманням посвідки на проживання і згодом громадянства держави-реципієнта.

По-третє, мігранти другого чи третього покоління у більшості мають громадянську приналежність до держави-реципієнта, що дозволяє суттєво розширити можливості легітимної участі у широкому спектрі суспільно-політичних процесів, впливаючи на формування та реалізацію державної політики у певній сфері.

Масова зовнішня міграція не може розглядатися як спосіб вирішення демографічних проблем держави, не говорячи про довгострокову, навіть у середньостроковій перспективі. У державах, міграційна модель яких передбачає можливість вступу в громадянство держави-реципієнта зовнішніми трудовими мігрантами, зміна їх правового статусу та підстав перебування в державі-реципієнті, такі особи з імміграційним минулим з часом входять до пенсійного віку, сумуючись з пенсіонерами з числа місцевих жителів.

Кількість населення у пенсійному віці буде ще більшою, ніж у разі, якби приймаючі країни не надавали зовнішнім трудовим мігрантам можливості вступати в громадянство. Концепція демографічного переходу демонструє зниження коефіцієнта фертильності у другого покоління мігрантів, що не дозволяє розглядати цю категорію як групу, здатну забезпечити необхідний рівень приросту населення щодо співвідношення працюючих і пенсіонерів.

Очікуване зростання числа тих, хто вже не повинен сплачувати внески до спеціалізованих соціальних фондів, створить додаткове навантаження на соціальну систему держави, щоб компенсувати цей факт, державі будуть потрібні додаткові надходження до соціальних фондів за рахунок збільшення податків, зростання пенсійного віку або нової хвилі іммігрантів. Економіко-демографічний підхід у міграційній політиці може бути пояснено з погляду теорії зацікавлених осіб (стейкхолдерів).

Стейкхолдерів ділять на дві групи – внутрішні та зовнішні. У контексті державної міграційної політики до внутрішніх стейкхолдерів можна віднести комерційні організації, які представляють сфери виробництва економічно залежні від мігрантів, наприклад, будівництва; некомерційні організації, у тому числі релігійні, які представляють інтереси та права спільнот мігрантів і їх окремих представників; органи влади різних рівнів, чия діяльність пов'язана із залежними сферами економічної діяльності від мігрантів. Окремо слід виділити таку неформальну, але досить численну групу стейкхолдерів, як жителі великих мегаполісів, які все більше стають залежними від сфери послуг, їхньої якості та швидкості надання.

До зовнішніх стейкхолдерів можна віднести держави-донори мігрантів, зацікавлені у збільшенні чисельності своїх громадян з метою збільшення обсягу грошових переказів, що поступають, зняття соціальної і економічної напруженості всередині країни, міжнародні організації, які реалізують у різних міграційних проектах політику боротьби з бідністю шляхом переселення мігрантів з найбільш бідних.

В останні роки питання, пов'язані зі статусом іноземців, стали регламентуватися у законодавстві країн Європейського Союзу значно докладніше, було змінено акценти у правовому регулюванні. ЄС визнає широкі повноваження за державами-членами у сфері міграційної трудової політики та міграційного законодавства, однак із дотриманням встановлених загальних вимог. Усі держави-члени ЄС обмежують міграцію громадян третіх країн, але різною мірою. Так, у законодавстві низки держав на рівні із загальними умовами щодо порядку працевлаштування іноземних працівників, визначених в актах ЄС, встановлюються додаткові вимоги до кандидатів на роботу з числа іноземних громадян або додаткові умови щодо порядку оформлення дозволу на їх працевлаштування [9, с. 23].

Якщо раніше особлива увага приділялася заходам адміністративного характеру, пов'язаним із дозволом на в'їзд чи перебування, наданням притулку або висилкою, то на даний час більшої актуальності набули питання возз'єднання сімей, працевлаштування, соціального захисту і інтеграції в суспільстві. Загальною тенденцією є надання широкого кола прав особам, які перебувають у країні на довгостроковій основі, посилення підходів до боротьби з нелегальною міграцією [10, с. 115].

Висновки. Говорячи про зовнішню міграцію як про економічний та демографічний ресурс, варто зазначити наступне: По-перше, повертаючись до економічної складової міграційних процесів, необхідно відзначити, що міграція, що заміщає, не впливає на вирішення завдань, пов'язаних з технологічним розвитком економіки, оскільки представляє низько кваліфіковану робочу силу, яка використовується для оптимізації виробничих витрат. Слід враховувати потенційне зростання соціальної напруги, зумовлене обмеженням інтересів місцевої робочої сили.

По-друге, необхідно відзначити різке зростання навантаження на соціальну інфраструктуру, яка може бути до цього не готова. Крім безпосередньо трудових мігрантів, доступ до соціальної інфраструктури, медицини і освіти може бути наданий членам сім'ї, що доведеться компенсувати за рахунок бюджетних коштів, фактично за рахунок місцевого населення.

По-третє, у контексті суспільно-політичних відносин необхідно звернутися до практики ряду країн Європейського Союзу, де паралельні неформальні спільноти мігрантів трансформувалися у спільноти, які претендують у процесі вкорінення в державі-реципієнті на статус політичного суб'єкта з метою активізації участі в суспільно-політичному житті та у політичному представництві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Жук Р. Масштаби та економічні наслідки грошових переказів українських трудових мігрантів. *Економіка та суспільство*. 2023. Випуск 54. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2791/2711>.
2. Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 р. № 482-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80#Text>.
3. Про затвердження плану заходів на 2024 і 2025 роки щодо реалізації Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.09.2024 р. № 837-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/837-2024-%D1%80#Text>.
4. Дручек О.В., Яра О.С., Глобенко І.О. Міграційні процеси та міграційна політика у державах-членах ЄС: історія, сучасні тенденції правового регулювання. *Право та державне управління*. 2024. № 2. С. 299–307. URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2024/41.pdf.
5. The Impacts of Technology on Migration: From Decision Making to Integration. December 2023. URL: <https://intdev.tetrattech.com.au/news/the-impacts-of-technology-on-migration-from-decision-making-to-integration>.
6. Єсімов С.С. Цифрові платформи у контексті надання публічних послуг. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 4. С. 352–357. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/08/58.pdf>.
7. Герич А.Й. Правове регулювання міграційного контролю в Європейському Союзі: еволюція та виклики сьогодення. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 6. С. 537–542. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/12/89.pdf>.
8. Єсімов С.С. Зарубіжний досвід цифровізації державних послуг. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 386–390.
9. Аналітична записка з питань порівняльного законодавства щодо працевлаштування іноземних громадян в європейських державах. Дослідницька служба Верховної Ради України. 2024. 24 с. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/32765.pdf>.
10. Сопільник Р.Л., Ковалів М.В., Скриньковський Р.М. і інші. Міграційне право України: навчальний посібник. Львів: СПОЛОМ, 2023. 260 с.